

Lars Mjøset

ISRAELS ORGANISKE NYBYGGERSTAT

Betrakter man den israelsk-palestinske konfliktens historie i etterkrigstiden, er det lett å ha sympati med den palestinske siden. Betrakter man det jødiske folkets historie gjennom de siste 150 årene, er det lett å forstå sionismens idé om å bygge en selvstendig jødisk stat. Men til sammen har disse to historiske utviklingslinjene skapt tragedie. Tragedien er satt sammen av en rekke onde sirkler. Det er mulig å lokalisere historiske vendepunkter som har utløst disse sirklene og skjerpert konflikten. Sirklene kan følges fram til i dag, og de påvirker ikke bare situasjonen i Midt-Østen, men hele verdenssituasjonen.

Denne artikkelen belyser den israelske statens særtrekk i sammenliknende og historisk perspektiv. Analysen benytter samfunnsvitenskapelige begreper hentet fra studiet av nasjonalisme, statsdannelse, kolonisering og økonomisk utvikling. Det empiriske materialet er hentet fra arbeidene til vestlige og særlig israelske historikere og samfunnsforskere.

Den organiske staten

Midt på 1800-tallet var den liberal-demokratiske staten under utvikling i Vest-Europa. Stemmeretten ble gradvis utvidet til forskjellige lag av folket: klasser, etniske og religiøse grupper ble inkludert gjennom kompromiss. Men i andre stater ble folket oppfattet som en organisk helhet, og politiske rettigheter ble knyttet ene og alene til dette folket.

I nybyggerkolonier som USA og Australia ble folket definert eksklusivt som europeiske settlere. De amerikanske og australske urfolkene ble forsøkt utryddet. Nybyggerne påsto at de kunne forurense den europeiske rasen. Urfolkene ble så kraftig desimert og marginalisert gjennom statlige overgrep at de mistet all kapasitet å bygge en egen stat. Områdene ble befolket på nytt gjennom innvandring av en rekke etniske grupper fra Europa. Statens organiske elementer ble svekket, og USA regnes i dag blant de liberale demokratiene.

Den organiske oppfatningen av folket rådet også i de statene som var under utvikling i tilknytning til de svekkede russiske, østerriksk/ungarske og ottomanske imperiene, samt i Tyskland, på slutten av 1800-tallet.

Når staten knyttes eksklusivt til et folk, ligger det nær for de statsbyggende elitene å sikre oppslutning fra folkeflertallet ved å spille på eksisterende etniske eller religiøse skiller: mindretallsgrupper defineres som «de andre», de man ikke har tillit til, de som helst bør uteslutes fra territoriet. Konflikter mellom grupper og klasser innad i folket dempes ned av en

dominerende nasjonal bevegelse. Flere organiske stater utviklet autoritære regimer. Folket skulle representeres av et parti som utviklet sterke eliter og til slutt diktatorer, som truet demokratiet. Jo lenger utviklingen i retning autoritært styre gikk, desto mer omfattende ble eksklusjonen av minoritetsgrupper og politiske opponenter.¹

Mens nybyggerstatene ble opprettet i den nye verden og fortrenget en helt fremmedartet kultur, ble de europeiske organiske statene opprettet i folkerike områder preget av en viss kulturell homogenitet – i den gamle verden. Overgrepene rammet grupper som i lang tid hadde levd innen det aktuelle territoriet, og som delte den etablerte kulturen. I Øst- og Sør-Europa rammet disse eksklusjonsprosessene framfor alt jødene, som tidligere ofte hadde vært keiserens klienter, noen av dem hadde hatt privilegier og dominerende posisjoner. Men store jødiske grupper levde også i fattige slumområder. Jødene ble stemplet som «de andre» Dette påvirket jødernes identitet som etnisk gruppe: frykten for forfølgelse, uviljen til å stole på de som for jødene ble «de andre»: flertallet i de organiske statene. I denne konteksten modnet ideen om en egen jødisk stat.

Sionistisk kolonisering gjennom nybyggere og arbeidere

Theodor Hertzl, den politiske sionismens grunnlegger, uttrykte opprinnelig de østerriksk-ungarske jødernes ønske om å bli fullt integrerte europeere. Men påvirket av den forverrede situasjonen i Øst-Europa, og av Dreyfussprosessens i Paris, tok han opp idéen om en egen jødisk stat: den skulle opprettes for å vise at jødene kunne være gode europeere. De fattigste jødiske massene fra Øst-Europa skulle bygge den og slik siviliseres til å bli akseptable i europeernes øyne. Diskrimineringen av jøder i Europa ville da miste sitt grunnlag.

En første bølge (*aliya*) på omlag 25.000 jødiske nybyggere etablerte seg i Palestina mellom 1882 og 1903. Noen var religiøst motiverte ortodokse jøder, andre var sionister. World Zionist Organization (WZO, grunnlagt 1897) ble under Hertzl til en moderne internasjonal massebevegelse, som arbeidet for å sikre jødiske nybyggere formell rett til å slå seg ned i Palestina. WZO ble kjernen i et nettverk av organisasjoner, med styrende organer, egen bank, og et organ (The Jewish National Fund) som skulle kjøpe eiendom i Palestina.

En andre (1903-1914) og tredje innvandringsbølge (1918-1923) fulgte, hver på ca. 35.000 immigranter. I denne perioden økte også den jødiske emigrasjonen til USA: I 1875 befant 87% av verdens 7,7 millioner jøder seg i Europa (og langt de fleste i Øst-Europa og Tyrkia), i 1939 var Europas andel av verdens 16,7 millioner jøder nede i 57%, og USAs på 33%.² De fleste jødiske emigranter fra Øst-Europa etablerte seg altså enten som borgere av

vestlige liberal-demokratiske stater, mens en liten andel valgte å følge opp sionismens program om å befolke sitt hjemland i Palestina.

Det palestinske territoriet var ulikt alle andre mål for europeisk kolonisering. Det lå i et av verdens tørreste regioner, det var ikke økonomisk attraktivt, hadde ikke særlig fruktbar jord, naturressurser eller potensielle markeder. Eneste unntak var råvarer som oliven og sitrusfrukt. Jødene var religiøst-kulturelt motiverte nybyggere. Men de måtte livberge seg: organisere produksjonen av passende jordbruksprodukter på en måte som «ga deres medlemmer en kvasi-europeisk levestandard eller lønn».³

La oss sammenlikne to motsatte varianter fra koloniseringens historie: nybyggerstatene i den nye verden bygget opp befolkningen på nytt og skaffet slik sysselsetning for store masser av innvandrere fra den gamle verden. Men i de folkerike områdene (Asia, delvis Afrika) som ble sent kolonisert og som ikke var atskilt fra den gamle verden av noe verdenshav, var det umulig for europeerne å marginalisere urbefolkningen. Engelske og franske koloniherrer i Egypt og Algerie brukte den lokale befolkningen som arbeidskraft på fruktbare jordbruksområder. Innvandringen var primært begrenset til koloni-administrasjon, et sjikt av rike jordbrukere, samt diverse handelsmenn og eventyrere.

Den jødiske innvandringen til Palestina var derimot uten direkte støtte fra noe moderland. Den ble sett som en gjenerobring av moderlandet, uavhengig av hvor fruktbart det var. Innvandrene hadde støtte fra den sionistiske verdensbevegelsen, som hadde begrensede ressurser og var uten militære styrker. Videre var programmet masseinnvandring, så innvandrene måtte livnære seg i konkurranse med lokalbefolkningen. Skulle den jødiske statsbyggingen bli like vellykket som settlerkoloniene i den nye verden, måtte den ha så lite som mulig med lokalbefolkningen å gjøre. Man måtte te seg i den gamle, relativt tett befolkede verden som om man var i den nye verden! Problemene for den jødiske koloniseringen lå i at jordeiendommen var dyr, at lokalbefolkningen var stor og at den lokale arabiske arbeidskraften var billig.

De første innvandrene valgte en tradisjonell kolonialistisk løsning. De etablerte sitrusplantasjer og brukte lokale arabiske sesongarbeidere under innhøstningen. Bosettingene var spredt innimellom enheter med arabisk familiejordbruk. Neste bølge av nybyggere kunne ikke etablere seg slik. Bare et fåtall fant arbeid i en voksende tradisjonell jødisk landsbyøkonomi (handel, tjenester, håndverk). Bølgen besto framfor alt av arbeidere fra Øst-Europa. Skulle de sysselsettes, måtte det være på de jødiske plantasjene. Men de var dyrere arbeidskraft enn den lokale arabiske. De måtte ha både husrom og forpleining etter sin vante europeiske standard. De var mindre produktive enn araberne i manuelt jordbruksarbeid, og de utfordret arbeidsgivernes makt, for de var oppvokst med europeiske prinsipper for fagorganisering.

Dilemmaet førte til en allianse mellom en «nybyggerbevegelse uten nybyggere og en arbeiderbevegelse uten arbeid».⁴ De sionistiske politiske kreftene overbeviste mange plantasjeiere om at de burde ansette jødisk arbeidskraft, som slik ble subsidiert av den sionistiske bevegelsen. Frykten for fiendtlige sammenstøt med de arabiske folkegruppene fikk betydning, for jo viktigere det ble å forsvare jødiske bosettinger desto lettere var det å overtale plantasjeierne til å gi forrang til jødisk arbeidskraft. Koloniseringen endret helt preg: man fikk flere tettere befolkede bosettinger forbeholdt jødene, arabisk arbeidskraft var utestengt. Mange av disse utviklet seg til kibbutzer: relativt selvbergede jordbruksfelleskap, eller til andre typer kollektivbruk og produsentkooperativer.

Polariseringen mellom jøder og arabere under Yishuv

Under første verdenskrig var det for England og Frankrike viktig ikke bare å få USA som alliansepartner, men å få dette store og rike landet til å bidra med mange ressurser. Den engelske regjeringen mente at sionistene kunne påvirke amerikanske politikere i denne retningen, og kunngjorde derfor (i Balfour-deklarasjonen, 2.11.1917) sin vilje til å støtte opprettelsen av en jødisk stat i Palestina. Samtidig lovet stormaktene arabiske nasjonalister å støtte deres bestrebelser på å etablere en forent arabisk stat til gjengjeld for samarbeid om troppestyrker som bidro til bekjempelsen av aksemaktene i Midt-Østen.

Da krigen var vunnet sto imidlertid stormaktene ved sin hemmelige Sykes-Picot-avtale fra 1916. De delte Midt-Østen opp i mandatområder og klientstater. England fikk Irak, Jordan og Palestina, Frankrike fikk Libanon og Syria. Englands geopolitiske interesse var sikker landeveisforbindelse fra Middelhavet til Den persiske gulf.⁵ Mens løftene til araberne var brutt, sto England ved løftet til jødene. Folkeforbundet bekreftet i 1922 jødernes rett til et hjemland i Palestina. De arabiske folkegruppene var splittet opp i et statssystem, men araberstatene var alle skeptiske til det stormaktsstøttede sionistiske prosjektet: tilsagnet om å sikre et hjemland skulle ikke anses som noen lovnad om en egen jødisk stat.

I Palestina prøvde de engelske kolonimyndighetene å skape en ramme for både palestinsk fastboende og jødiske nybyggere. Det jødiske fellesskapet i Palestina, som ble kalt Yishuv, utviklet etter hvert statsliknende strukturer som markerte jødiske interesser i forhold til arabere og engelskmenn. Samtidig hadde også palestinerne ideer om selv å styre sitt land, der de hadde et solid flertall.

I mellomkrigstiden utviklet det seg i flere henseende gjensidig avhengighet mellom det arabiske flertallet og det jødiske mindretallet. Men alliansen mellom den jødiske arbeiderbevegelsen og sionismen var etablert. Systemet med eksklusiv jødisk arbeidskraft spredte seg fra de relativt isolerte

jødiske bosetningene omkring Tel-Aviv. Arbeiderbevegelsen valgte en separatistisk, nasjonalt eksklusiv linje økonomisk politisk strategi.⁶ Histadrut – «Den jødiske arbeiderføderasjonen» – ble etablert i 1920. Histadrut var en fagorganisasjon i en nybyggerkontekst: Den arbeidet bredt for jødiske arbeideres sak og etablerte matforsyning, boligkomplekser, veibygging, kooperasjon, helseinstitusjoner, arbeidskontor, markedsføring, bygnings-, forlags- og bankvirksomhet. Den ga ut aviser og etablerte fabrikker. Innen Yishuv var det nær sammenheng mellom de sionistiske partiene, de lokale sionistiske representasjonene og Histadrut i allianse med arbeiderpartiet Mapai. Dette er opphavet til *arbeidersionismen*, som preger både Yishuvs og Israels historie.

De ledende elitene i Yishuv hadde sin erfaringsbakgrunn fra Øst-Europas organiske stater. De bygget også opp væpnet forsvar. Paramilitære grupper hadde sitt utspring i nybyggernes konflikter med araberne. Noen kjempet etter hvert også mot de engelske myndighetene, basert på anklager om at disse favoriserte araberne og begrenset jødisk innvandring. Etter lokale britiske lover var de illegale. Allerede i 1920 dannet Histadrut sin militære arm, Hagana, som i praksis måtte aksepteres av britene. Hagana etablerte det første spirene til land-, luft og sjøstyrker, forkledd som «sportsklubber». Som en gren av fagbevegelsen kunne Hagana øve et betydelig press på folk, for Histadrut var områdets største arbeidsgiver. På landsbygda var det obligatorisk medlemskap for beboere i kibbutzer og plantasjer.⁷

En ond sirkel foldet seg ut. Utviklingen av Yishuv provoserte arabiske arbeidere til opprør (1921, 1929, 1936-8). Dermed kunne de jødiske innflytterne lettere definere arabiske arbeidere som nasjonale fiender. Britene hadde en krevende jobb med å styre de to partene. Mellomkrigstidens palestinsk/jødiske sammenstøt ble den formende erfaringsbakgrunn for en generasjon unge jødiske menn, født i Palestina (slike jøder kalles *sabra*). De ivrigste av dem dannet en krigerkaste som skulle få stor betydning i staten Israel, først som militære, så som politikere.

Etter den arabiske generalstreiken (1936-8) og under 2. verdenskrig ble det krise i sitrus-sektoren, og dermed mistet den arabiske arbeidsstyrken sitt feste i jødisk økonomisk aktivitet.⁸ Systemet med eksklusiv bruk av jødisk arbeidskraft ble da endelig konsolidert.

WZO's hovedlinje var å oppnå en frivillig avtale med de palestinske araberne. Tidlig på 1920-tallet hevdet den revisjonistiske grenen av sionismen at denne linjen var ensbetydende med å oppgi sionismen. Alternativet var å gjennomføre nybyggingen bak en «jernmur», som Jabotinsky kalte det, en militær styrke helt uavhengig av og overveldende sterk i forhold til den lokale arabiske befolkningen.⁹ Bare om palestinerne mistet enhver ide om at de kunne bli kvitt nybyggerne ville de gi seg inn på en avtale, innordne seg og bli jødernes gode naboer.

Dette ble hovedlinjen hos de ledende elitene allerede under Yishuv og i staten Israel: at jødene bare kunne forholde seg til araberne fra en overlegent sterk posisjon. Vi kaller dette Israels geopolitiske hovedmaksime. Den uttrykker en geopolitisk kynisme, der det jødiske fellesskapets styrke etablerer ugjenkallelige «facts on the ground», som blir utgangspunkt for nye offensiver.

Israel, stormaktene og det arabiske statssystemet

Fra 1918 til etter 2. verdenskrig utviklet det seg i Midt-Østen – i samspill med lokale etnisk-politisk tradisjoner og stormaktsinngrep – et regionalt statssystem. Stormaktenes motivasjon var geopolitisk: militære støttepunkter, kontroll med strategiske passasjer (som Suez-kanalen) og strategiske råvarer. Under ørkenen lå det råolje, det 20. århundres viktigste råvare, både for de militære elitene, de kapitalistiske industriherrene og folkemassene i de mer industrialiserte landene. Midt-Østen har 36% av verdens råoljeproduksjon, og ca. 70% av verdens petroleumsreserver. Etter 1. verdenskrig var det åpenbart at de vestlige stormaktene, England, Frankrike og etterhvert USA, ville sette alt inn på å skaffe seg privilegert tilgang til disse oljekildene.

Araberstatene fikk selvstyre etter hvert som de europeiske stormaktene trakk seg ut. De utviklet alle post-koloniale stater, styrt av eliter basert på oljeinntekter og/eller på forskjellige geopolitiske allianse. De fostret opp store, unge, fattige og undersysselsatte befolkninger og holdt disse i sjakk med autoritære, militariserte metoder. Ingen av de vel 20 araberstatene er i dag demokratier. Midt-Østen importerer mer våpen enn noen annen region i verden. Mer enn 20 grensekriger har rast. Panarabiske og panislamske bevegelser har feilet og regional økonomisk integrasjon likeså.

Ikke bare olje koblet dette arabiske statssystemet til stormaktene, også jødernes stat ble en sentral faktor. Utgangspunktet var Englands oppgivelse av koloniherrdømmet i Palestina like etter 2. verdenskrig. Uten Yishuv i Palestina, hadde man også der fått en stat av de fastboende, palestinerne. Men i Palestina ledet engelsk avkolonisering over i forsert jødisk kolonisering. De israelske statsbyggerne spilte på sine stormaktskontakter, satset på sin militære styrke, la beslag på mer land enn FN ga dem, fordrev 700.000 palestinere til de arabiske nabolandene, og satte over natten de gjenværende araberne i mindretall. Nesten 400 av de opprinnelig 500 arabiske byer og landsbyer ble ødelagt under krigen og utover på 1950-tallet. Palestinerne ble nektet å vende tilbake, til tross for FN-vedtak, mens den nye statens befolkningspolitikk var å få så mange jøder som mulig til å innvandre.

Ved staten Israels grunnleggelse i mai 1948 etablerte man IDF – Israel's Defence Forces – som en fusjon av Yishuv-militsene. Dette var «jernmuren» skulle sikre det organiske fellesskapet. IDF gikk umiddelbart i forsvar da Den arabiske liga (Egypt, Jordan, Syria, Libanon, Irak) angrep i 1948. Som

tidligere militsfolk drev disse styrkene «forsvar» i en utvidet forstand: de ble ledet til å sikre et territorium så fritt for palestinere som mulig.¹⁰

Staten Israel var dermed plantet som en europeisk nybyggerstat i et arabisk regionalt statssystem. Konflikten mellom arabere og jøder innad i mandatområdet var blitt til en konflikt mellom Israel og araberstatene, særlig det fattige, tett befolkede Egypt i sør, Jordan og Syria (buffer mot Saudi-Arabia og Irak) i øst/nordøst og Libanon i nord.

Israels geopolitiske hovedmaksime var å forholde seg til araberstatene ut fra en overlegen styrkeposisjon. Denne ble nå bygget opp, økonomisk og militært. Det varte ikke lenge før det lille landet kom på offensiven. På 1950-tallet var Frankrike og England Israels viktigste geopolitiske partnere. Sammen førte de krig mot Egypt da Nasser-regimet nasjonaliserte Suezkanalen i 1956. Men den kalde krigens to supermakter USA og USSR grep her inn og avvirket Israels okkupasjon av Sinai. På 1960-tallet lyktes imidlertid Israel å sikre seg USA som sin sentrale partner.

Krigene i 1967 (6 dagers krigen) og 1972 (Yom Kippur) konsoliderte Israel som en regional stormakt. Den første startet som en defensiv krig, men samspillet mellom militær manøvrering og politisk etterrasjonalisering førte til at Israel utvidet sitt territorium på sørfronten med Sinai-halvøya, inklusive Gaza-stripen, på østfronten med Vestbredden og gamlebyen i Jerusalem, og mot nordøst de syriske høydene. Yom Kippur-krigen i 1973 startet som et egyptisk-syrisk overraskelsesangrep for å vinne tilbake det tapte. Araberlandene vant i første omgang, men Israel mobiliserte alle reserver og slo tilbake. De to partenes selvsikkerhet ble jevnere fordelt, hvilket åpnet for forhandlinger, og fredsavtale med Egypt (Camp David 1978) og Israels tilbaketrekning fra Sinai (1983).

Israel kriget med sine arabiske naboer som landet ville, på tvers av de vestlige landenes og FNs ønsker om forhandlinger for å dempe denne destabiliserende konflikten i verdens viktigste oljeproduiserende område. Hvordan kunne et lite land oppføre seg så egenrådig og gjøre sine sikkerhetsbehov så absolutte?

Israels lidelseskapital

Israel er verken befolkningsmessig (3 til 6 millioner mellom 1948 og i dag) eller ressursmessig noen stormakt, og med etterkrigstidens transportmidler og geopolitiske konstellasjoner er landeveien fra Middelhavet til Irak heller ikke lenger av sentral betydning. Staten Israel var i 1948 bare en stormakt i et henseende: den var – og er ennå – en kulturelt-religiøs stormakt, en stormakt når det gjelder å representere opplevd menneskelig lidelse.

I 1948 var det ikke mer enn tre år siden det tyske naziregimet falt ved avslutningen av den 2. verdenskrig. De europeiske jødeforfølgelsene hadde under dette regimet nådd sitt grusomste klimaks med Holocaust, det

industrialiserte massedrapet i Hitlers konsentrasjonsleire. Dette var en nær historisk erindring med enormt potensiale for å mobilisere sympati i etterkrigstidens vestlige verden.

De jødiske nybyggerne i Yishuv hadde hatt sikkerhet for slike europeiske trusler gjennom 2. verdenskrig. Deres trusselbilde var arabisk. Men sionistenes ide om å bygge en egen jødisk stat var oppstått for å sikre jødene i forhold til det europeiske trusselbildet som Holocaust hadde aktualisert for alle verdens jøder. Med innplantingen av staten Israel i det arabiske statssystemet ble det europeiske trusselbildet koblet til Yishuvs arabiske trusselbilde. Når araberne motsatte seg etableringen av staten Israel ble de straks forstått som «de andre», som i full kontinuitet med tidligere, europeiske trusler, også ønsket å utrydde jødene.

Rent faktisk satte de jødiske nybyggerne seg i en helt ny situasjon, der de – med egen stat og egne militære styrker – spilte en helt annerledes aktiv og aggressiv rolle overfor de andre. Dette faktum ble fortrent i det de europeiske og arabiske trusselbildene fløt sammen. Enhver forståelse av at palestinerne bare ville gjøre det samme som jødene nå hadde gjort (danne sin egen stat) fordunstet.

Dermed rådde de israelske statsbyggerne over en *lidelseskapital*. omsettbart i en rekke fordeler, særlig i politisk sympati og håndfaste overføringer fra angrende, sympatiserende stater og fra jødisk diaspora i de rikeste delene av verden, Vest-Europa og USA. Sympatien kom ikke bare fra den religiøst motiverte politiske høyresiden, for i Vest-Europa sympatiserte alle sosialdemokratiske partier (ikke minst det norske) med Histadrut og Mapais bragder. Denne lidelseskapitalen gir staten Israel handlingsfrihet til å bryte FN-vedtak og til å følge en helt ut kynisk geopolitisk interessestrategi i sitt forhold til det arabiske statssystemet – og det sågar på en måte som etter hvert kom til å vanskeliggjøre de rike, vestlige landenes forhold til araberlandene, særlig de oljeproduserende blant dem.

Israels arabiske trusselbilde fikk to varianter. De israelske elitene nærer kanskje et håp om at palestinerne skulle la seg integrere i de arabiske nabolandene. Men palestinerne hadde – akkurat som jødene – utviklet en nasjonal identitet og et program om å danne sin egen stat. Fordrivelsen i 1948 bare pustet på disse glørene. De forviste palestinerne holdt seg i flyktningleirene og fastholdt minnet om sine eiendommer i Israel. De mobiliserte militært, og fikk etablere egne enheter innen de arabiske statenes militære styrker. Israels arabiske trusselbilde var derfor at de sterkt militariserede arabiske nabostatene, med støtte fra de oljerike statene skulle eliminere den jødiske staten fra det arabiske statssystemet, «drive det jødiske folket på sjøen», og gi landet til palestinerne, siden staten Israel ikke lot dem få vende hjem.

Israels kriger fram til 1973 var en respons på denne trusselen. Israel viste seg om en regional stormakt og noen av araberlandene var villige til å slutte

fred med Israel. Noen palestinske grupper valgte politisk terrorisme i frustrasjon over denne utviklingen, mens PLO etter hvert prøvde å spille mer på internasjonale koblinger gjennom FN-systemet. Israels arabiske trusselbilde endret seg: Israels jøder fryktet terrorangrep og at internasjonal krefter (gjennom FN) skulle støtte dannelsen av en selvstendig palestinsk stat.

Den israelske sikkerhetsstaten

Staten Israel ble ikke bare en militær stormakt, men fikk også en sterkere økonomisk utvikling enn nabolandene. Man bygget opp en solid økonomi på kollektivistisk basis, hjulpet av innvandrernes mange koblinger til den vestlige og europeiske verden. Landet ble en utviklingsstat, på linje med suksesshistorier som Taiwan. I løpet av 1980-tallet nådde Israel opp blant verdens 30 rikeste land, mens Egypt ikke en gang lå blant de 100 rikeste og alle nabolandene lå under femtiende plass. I dag ligger Israels nasjonalprodukt pr. innbygger et sted mellom Portugals og Spanias.

Histadrut hadde ikke lenger noen militær kapasitet, men forble – sammen med de sionistiske representasjonene – en sentral faktor. Brorparten av befolkningen hadde enten medlemskap i fagbevegelsen eller innskudd i helseforsikringssystemet som Histadrut organiserte. Økonomien var dominert av den statlige sektoren, samt av Histadruts fabrikker, forretninger, banker og sosialpolitiske organer.

Gjennom 1950- og 60-tallet var den israelske samfunnsutviklingen preget av balanse mellom jødisk religion, sosialisme, nasjonalisme og liberalisme. Den sionistiske ideologien ble sekularisert, orientert mot det vestlige, moderne, egalitære, ytelsesorienterte. Men det sammensatte trusselbildet sto fast. Brorparten av Israels jødiske befolkning samlet seg bak et av den moderne historiens aller sterkeste sikkerhetsimperativer: det var ikke noe valg, bare et sterkt militært forsvar sto mellom Israel og utslettelse. Dette er betegnet som en «sivil militarisme».¹¹ Militære og strategiske vurderinger har alltid førsteprioritet. Samfunnet er permanent forberedt på krig, alle må delta, de som ikke kan utskrives må være forberedt til å bidra på hjemmefronten. Et stort flertall av folket har erfaringer fra aktive krigshandlinger. Hver eneste jødiske familie har minst en IDF-soldat i sine rekker, enten utkalt eller reservist. Tjenestested er ikke langt fra bosted.

Statens geopolitiske hovedmaksime populariseres i den sivile militarismen: fienden forstår bare maktens språk, verdikonflikter kan kun løses ved krig, den internasjonale orden er et rent anarki, soldater må være konstant årvåkne, staten er alltid truet, sikkerhetshensyn har alltid prioritet ved fordeling av ressurser, politikere treffer beslutninger – men må respektere de militæres profesjonelle råd.

Blant de mekanismer som reproducerer den sivile militarismen er verneplikten den viktigste. IDF uttrykker statens *organiske* side. Retten til å

forsvare landet omfatter ikke alle landets borgere. Ortodokse, ikke-sionistiske jøder slipper militærtjeneste, formelt sett fordi de studerer til å bli rabbinere. Viktigere er det at Israels arabiske mindretall (20%) ikke avtjener verneplikt. Utelukkelsen er ikke lovfestet, men en administrativ praksis. Det lar seg forstå når IDF's primære oppgave er å bekjempe arabere.¹² Det befester et grunnleggende trekk ved Israels sosiale struktur, der jødene er førsterangs og araberne bare annenrangs borgere. En rekke sosiale rettigheter i Israel er nemlig avhengig av avtjent verneplikt.

Det sies at i Israel er de sivile – araberne da unntatt – «soldater på elve måneders perm». IDF er i det henseende den sterkeste arven fra Yishuvs organiske fellesskap, syntetisert med sosialistisk asketisme. Militærvesenet er anti-hierarkisk og egalitært, forfremmelse er ene og alene basert på ytelse, det er få ritualer. De beste skal i første linje.¹³ Ved siden av Nord-Korea er Israel det land i verden som har lengst verneplikt.¹⁴ Alle menn kalles til første-gangstjeneste i tre år når de fyller 18 år. Kvinner plikter å tjene i to år. Deretter utkalles alle menn til repetisjonstjeneste en måned hvert år til de blir 39, deretter to uker per år til de blir 55. Kvinner uten barn har en kortere tilsvarende tjeneste hvert år til de blir 29. Til sammen betyr dette at en jødisk mann som fyller 55 år har bidratt med mellom seks og sju år av sitt liv i militærtjeneste.

Israels sivile militarisme er ikke en påtvunget militarisme, der militære eliter inntar staten og setter demokratiet til side. Sivile eliter leder staten, men militære og politiske nettverk er helt sammenfiltret. Gjennom etterkrigstiden har disse elitene kommet fra Israels krigerkaste, de fremste har i altoverveiende grad en militær bakgrunn. Offiserer pensjoneres ved fylte 50 år, og da forventes det at de går inn i en ny karriere. Mange går inn i politikken.

Militariseringen har gjort Israels økonomi svært avhengig av våpenproduksjon. Landet er en av verdens største våpeneksportører. Kulturelt sett har militærvesenet vært en viktig institusjon for nasjonal sosialisering: det preger media, populærkultur og sosiale omgangsformer. Videregående skole i Israel sies å være en eneste lang forberedelse til militærtjeneste.

Trass det israelske samfunnets velstand og økonomiske dynamikk – den israelske krigerkaste har ikke hatt vansker med å få resonans for sin geopolitiske kynisme.

Den israelsk/palestinske konflikten og den internasjonale situasjonen

Yom Kippur-krigen i 1973 viste den rike vestlige verden at Israel/Palestina-konflikten var koblet til den generelle verdenssituasjonen. Olje var en nøkkelfaktor for disse landene. På 1950- og 60-tallet hadde tilgang og pris vært stabile, sikret av vestlige, multinasjonale oljeselskaper. På 1960-tallet økte imidlertid de arabiske produsentlandene sin makt ved å danne OPEC-kartellet. OPEC satte i gang oljeembargo mot USA og andre stater som

støttet Israel i Yom Kippur-krigen. Dette førte til oljeprissjokket i 1973/4 som utløste dyptgående krisetendenser i verdensøkonomiens kjerneområder.

De økonomisk-politiske koblingene som her trådte i kraft kan stiliseres som følger:¹⁵ Oljeprisen bestemmes i Den persiske gulf i samspillet mellom Irak, Iran, Kuwait og Saudi-Arabia. I Saudi-Arabia er det billig å holde ledig kapasitet og landet har 25% av verdens kjente oljereserver. Landet er slik den regulerende enhet i oljemarkedet. Siden USA ønsker en stabil oljepris er Saudi-Arabia en sentral alliansepartner, med betydelig forhandlingsmakt.

USA kan bidra til at Saudi-Arabia får beskyttelse mot indre og ytre fiender. Men som et arabisk land ønsker det at USA, Israels støttespiller, skal påvirke israelerne til å etablere en akseptabel fredsløsning med palestinerne. Hvis ikke vil Saudi-Arabia ikke tilpasse sitt salg av olje til konjunktursvingningene. Forsures forholdet mellom USA og Saudi-Arabia øker antakelig oljeprisen. Det har man historisk erfaring for: Den steg kraftig under OPECs embargo i 1973. Den steg også i 1979 da Saudi-Arabia ikke ville kompensere for bortfallet av iransk oljeeksport i protest mot Camp David-avtalen mellom Israel og Egypt. Også USAs aktuelle «Veikart» ble tegnet for å tekkes Saudi-Arabia.

USA kan påvirke Israel gjennom diplomati. Men Israels lidelseskapital gir landet handlefrihet til å fastholde sin geopolitiske kynisme i konflikten med palestinerne. Konflikten er slik blitt et av de springende punktene i verdenspolitikken: USA kan ikke forholde seg like kynisk til Israel som dette landet kan forholde seg til resten av verden. Verdens eneste supermakt får derfor kroniske vansker i sitt forhold til araberstatene.

Palestinerne — innenfor, utenfor og på okkupert land

Med sine okkupasjoner i 1967 samlet Israel hele mandatteritoriet Palestina under et styre. I Gaza og på Vestbredden bodde de tetteste konsentrasjoner av palestinere i Midt-Østen: flyktninger fra 1948 med etterkommere (600.000 på Vestbredden, 300.000 i Gaza).¹⁶ Israels ledende eliter hadde i 1948 gjort mye for å få palestinerne til å forlate landet. Når de nå, uten videre planlegging,¹⁷ sto på Gazastripen og Vestbredden, skulle man tro at de ville trekke seg fort ut, for å unngå å øke andelen palestinere under israelsk kontroll.

Men innad i landet brøt det ut en «messiansk» stemningsbølge, en religiøst betont entusiasme som gjorde retrett umulig. Det ble sett som Israels moralske rett å herske over hele jødernes opprinnelige hjemland.¹⁸ Zion var et gammelt navn på Jerusalem, nå «frigjort» av staten Israel. Religiøst motiverte grupper fikk større innflytelse i allianse med høyrepartiet Likud. Opposisjonen mot det tidligere dominerende sentrum (Mapai/Histradut) økte: Staten skulle være religiøst basert, ikke sosialistisk. Med sine religiøse Halaka-lover ble disse gruppene nå den ledende sionistiske fraksjon.

Israel benyttet dermed ikke bare sin militære overlegenhet til å oppnå fredsavtaler, men til ny kolonialisering. Konflikten endret nå form. Den indre koloniseringen av territoriet fra 1949 var brakt til ende: midt på 1960-tallet var 93 % av det lagt under eksklusiv jødisk kontroll. Israel hadde alltid vært en stat av nybyggere og nå åpnet det seg nytt land, land mange mente de hadde religiøs rett til å benytte. Trusselbildet fikk nye elementer. Mellom 1948 og 1967 hadde konflikten primært gått mellom Israel og de arabiske nabolandene. Nå ble konflikten igjen – som før 1948 – en konflikt mellom jøder og palestinere. Men den var nå ikke en konflikt mellom et jødisk mindretall som etablerte selvbestaltede enklaver omkring i et palestinsk jordbrukslandskap. Før 1967 så verden Israel som et lite og beleiret land truet av store arabiske naboland. Nå sto Israel fram som en mektig overgriper. Men den religiøse høyresiden feiret denne situasjonen: Israel var ikke lenger en beleiret stat, men en triumferende stormakt. Den sekulære «Sabra-kibbutznik fighter-settler»-figuren ble erstattet av den uforsonlige nybyggeren med religiøst begrunnet rett til land.

Spenningen mellom liberale og organiske prinsipper gjennomsyrrer den israelske staten, og nå ble den organiske siden styrket. Israel utviklet allerede i perioden 1949-67 en samfunnsstruktur der sivile rettigheter er gradert etter etnisk-religiøse kriterier. Militærtjenesten er som vist forbeholdt jøder. Slik ufullstendig integrasjon og beskårne rettigheter rammer Israels palestinske minoritet på en rekke områder. De var lenge underlagt unntakslover og militære domstoler. Faren for at de igjen blir stigmatisert som «potensiell femtekolonne» stiger hver gang konflikten forverrer seg. De kan tilegne seg eiendom bare på 7% av Israels territorium. Resten var ved inngangen til 1960-tallet overført til Israels «Land Authority», som igjen leide det ut til The Jewish National Fund, en gren av WZO, en «eksklusivt jødisk» organisasjon som bare aksepterer jødiske kjøpere. Dette gjelder på tross av Høyesterettsdom som sier det motsatte!¹⁹

Det israelske arbeidsmarkedet er todelt: de beste og sikreste jobbene forbeholdes den jødiske befolkningen, mens de palestinske borgere er en reservearme som primært trekkes inn i økonomien i flaskehalssituasjoner, for å dempe på lønnspresset. Svært ofte ble arbeidstillatelse gitt til palestinere i den hensikt å skaffe klienter til Arbeiderpartiet. Deres muligheter innen Histadrut er begrenset, og velferdstilbudene er dårligere enn flertallets. Trass i alle disse skjevhetene er Israels arabiske borgere privilegert i forhold til sine forviste slektninger, særlig dem i flyktningleirene. Israels arabiske befolkning har fått del i Israels økonomiske vekst og er formelt sett inkludert i landets parlamentarisk demokratiske system.

I det tilbaketrekning viste seg umulig i 1967, måtte staten Israel forholde seg til en ny, større og annerledes palestinsk befolkning. Fra sommeren 1967 fikk de arbeide i Israel som dagarbeidere og sent på 1970-tallet var det nesten 100.000 slike gjestearbeidere. De har ingen borgerrettigheter, selv ikke de

annenrangs velferdsrettigheter israelske arabere har. De inntok de aller laveste posisjonene i Israels arbeidsmarked. Fra 1987 gikk systemet i oppløsning på grunn av den første intifadaen, det palestinske opprøret.

Opprinnelig hadde høyrealliansen Likud (med regjeringsmakt fra 1977) gått inn for formell annektering av de okkuperte områdene, men de innså at dette ville utløse krav om sivile og politiske rettigheter, og slik true jødernes flertallsposisjon. I stedet for å inkludere striden i sitt eget demokrati, har Israel fortsatt å være okkupasjonsmakt. Palestinerne i de okkuperte områdene holdes i sjakk gjennom maktbruk, for her er staten Israel klart overlegen. Dette er i strid med folkeretten, for Israel forskyver hele tiden «facts on the ground». Særlig Likud-regjeringene 1977-84 og 1990-92 gjorde mye for å umuliggjøre tilbaketrekning fra de okkuperte områdene. De gjennomførte bosettingskampanjer, bygget ut veier og annen infrastruktur. De gjorde mye for å slette den «grønne linjen» (våpenhvilegrensen fra 1949) fra befolkningens bevissthet, den forsvant fra kart og skolebøker. Termer som «arabisk flertall» i «okkupert territorium» ble forbudt i nyhetene.

Den aller viktigste faktoren er nybyggerne: I Camp David-avtalen (1978) hadde regjeringen garantert autonomi for de okkuperte områdene innen fem år. Etter 1992 har grenselinjen vært praktisk talt helt åpen. Staten deler ut palestineres kollektivt eide land (som ikke var registrert i noe eiendomsregister). Den beskytter settlerne militært, og bygger ut infrastruktur forbeholdt settlerne. Mer økonomisk motiverte settlere, som bare ønsker et billig og sentralt plassert sted å bo, følger med på lasset. I 2002 var det 300.000 jødiske innbyggere i 160 bosettinger på Vestbredden og Gaza.

Kombinasjonen av statsstøttede nybyggere, israelsk ekspropriasjon av sentrale ressurser som land og vann, IDFs hardhendte kontrollregime, samt tilbakeholdelse av politiske rettigheter, gir ikke palestinerne særlig håp om å nå fram med vanlige typer politisk deltakelse. Palestinerne på de okkuperte områdene kan få saker behandlet i det israelske rettssystemet. Men her figurerer hensynet til Israels sikkerhet som effektiv sperre mot endring av situasjonen. Israels høyesterett har eksempelvis tillatt «sivile bosettinger» av sikkerhetsgrunner.

PLO var dannet i 1964, og kom etter okkupasjonen i 1967 under sterkere innflytelse fra palestinske geriljagrupper. I frustrasjonen over at araberstatene så ut til å svikte palestineres sak, grep palestinske kommandogrupper til terrorvåpenet. PLO beveget seg imidlertid snart i mer diplomatisk retning og bestemte seg i 1977 for ikke lenger å kreve en stat som ekskluderte Israel, men en stat ved siden av Israel. Men dette ga liten politisk framgang. PLO kopierte den sionistiske strategien: men de kunne ikke reise til noe fjerntliggende territorium der de hadde en religiøst fundert tilknytning. De hadde heller ikke noen sterk diaspora eller noen religiøst-ideologisk sympati i store deler av den vestlige verden. Israels fordrivelse og okkupasjon har gitt palestinerne en betydelig lidelseskapital, en kapital som forøkes for hver gang

palestinerne fornødres i køer og ransaker ved kontrollposter, ved rasering av hus, ved sivile tap ved militære aksjoner, ved avstengning av veier eller ødeleggelse av olivenlunder. Men denne kapitalen lar seg primært omsette i politisk sympati fra araberstatene, fra fattige land i FN-systemet og særlig fra muslimske stater. Israels lidelseskapital – nå forøkt gjennom frykten for palestinsk terror – er fortsatt mest gangbar blant stormaktene, og i USA spesielt. Frykten for arabiske nabostater ble nå overlagret med frykten for palestinsk terror, og koblet til frykten for palestinsk statsdannelse på deler av Israels land. Israels arabiske trusselbilde ble enda mer sammensatt.

Avkolonisering?

Israels krigføring i Libanon på 1980-tallet jaget PLO ut av dette nabolandet og til Tunis. Den første Gulfkrigen svekket PLO-ledelsen ytterligere. Samtidig var forholdene i de okkuperte områdene i tiltakende grad uverdige. Intifadaen, det folkelige palestinske opprøret i de okkuperte områdene, overrasket både Israel og PLO. Dette og den internasjonale situasjonen ved slutten av Den kalde krigen førte til at deler av den israelske politiske eliten var villige til å tilnærme seg PLO. Var dette en avkoloniseringsprosess?

En sterkt svekket PLO-elite under Arafats ledelse ga sionismen dens største triumf, anerkjennelsen av staten Israel. PLO flyttet inn i de okkuperte områdene og fikk starte statsbyggingen i en situasjon totalt kontrollert av israelerne. PLO flyttet inn med hele sin administrasjon fra Tunis og ville ta monopol på velferd og omsorg for de okkuperte befolkningene, ofte i strid med de frivillige selvhjelpsorganisasjoner som allerede hadde etablert seg der. PLO-staten, hemmet av den post-koloniale statens klassiske problemer (korrupsjon og klientisme), kom i indre konflikt med det palestinske sivilsamfunnet. De ytre problemene lå i at det israelske kontrollsystemet varte ved.

Midt på 1990-tallet, da troen på Oslo-prosessen ennå var levende, hevdet noen samfunnsforskere at det israelske statsbyggingsprosjektet gikk mot slutten, at situasjonen var blitt «post-sionistisk». En avkoloniseringsprosess var under oppseiling, og den var likevel ikke til å snu.²⁰

Den israelske økonomien kom i alvorlig krise på 1980-tallet. Under denne krisen brøt store deler av dette arbeidersionistiske komplekset sammen, et kompleks som hadde vært intimt koblet til den ledende kriger-politikerkysten, til de statsstøttede koloniseringsframstøtene og til den sivile militarismen. Industriell restrukturering førte til et gjennombrudd for eksportorienterte high-tech-sektorer. Mens det militær-industrielle komplekset stagnerte, utviklet Israel en ny kunnskapsbasert nettverksøkonomi. De voksende profesjons og høyere middelklasse-gruppene bekymret seg over at konflikten med palestinerne gjorde at multinasjonale foretak definerte Israel ut av det «internasjonale investeringskretsløpet». Fred ville gi både sikkerhet

og tilgang til den globale økonomien. Når Israels statsintervensjonisme kom i krise svekket dette kanskje til og med troen på Israels geopolitiske hovedmaksime.

Hvor dypt disse kreftene stakk er det ikke plass til å diskutere her. Men om en postsionistisk konstellasjon var i emning, kom det en sionistisk reaksjon fra midt på 1990-tallet. Høyresiden i israelsk politikk slo tilbake og selv Baraks Arbeiderpartiregjering endte med å erklære at PLO ikke lenger var en verdig forhandlingspartner.

Troen på en irreversibel avkoloniseringsprosess var for god til å være sann. Israel må i dag betraktes som en fastlåst kolonialist. Betrakter vi en stilisert avkoloniseringsprosess med et moderland og en råvaremotivert kolonialisering i fjerntliggende områder, vil kolonimakten trekke seg ut det ikke lenger er noe å tjene på koloniheredømmet. Med Israels okkuperte områder har det seg annerledes, de er ikke utenfor kolonistens område. Snarere hevdes det på religiøst grunnlag at disse territoriene er selve statens kjerne. Da franskmennene trakk seg ut av Algerie, var det bare en minoritet som anså tapet av Algerie som «en fare for Frankrikes eksistens eller en ødeleggelse av den kosmiske orden», men slik ser mange jøder på tap av Vestbredden, Gaza og selv de syriske høydene (Golan).²¹

En fastlåst kolonialist med stormaktsprivilegier

Israel er en fastlåst kolonialstat som ikke kan eller vil oppgi sin erobring, selv om den er en økonomisk belastning. Samtidig har det lille landet en helt spesiell handlefrihet i forhold til den mest sentrale aktøren i det internasjonale systemet, USA: israelske styrker kan fortsette å forskyve «facts on the ground» i de okkuperte områdene i sin favør. USA er ikke i stand til å presse landet ved å true med reduksjon av overføringer eller annen økonomisk og militær støtte. For å tekkes Saudi-Arabia og de andre arabiske oljeprodusentene har USA nylig lansert «Veikartet», men dette tolker Sharon ut fra sine egne tilleggsbetingelser. Denne onde sirkelen har kommet så langt at elementene av «politisk utryddelse» blir mer og mer åpenbare. Dette er tragediens groteske klimaks: Næret av det sammensatte trusselbildet skjerpes de organiske trekkene ved den israelske staten i en slik grad at IDF brukes til å undergrave palestinernes krav om en egen statsdannelse med midler som minner om de jødene selv ble utsatt for i Øst-Europa.

Den regjerende israelske høyresiden bruker terrortrusselen til å holde den sivile militarismen ved like. Med terrorangrepene mot USA 11. september 2001 har Israels viktigste støttespiller, USA, lagt all sin makt bak krigen mot terror. Disse angrepene var primært knyttet til saudi-arabiske ekstremistgruppers frustrasjon over USAs vanskelige forhold til araberstatenes autoritære regimer. Det urovekkende er at det i USA dannes et trusselbilde som likner på Israels arabiske trusselbilde. Det kan styrke skjebnefellesskapet

mellom de to landene. Israel kan ufortrødent realisere sin geopolitiske hovedmaksime i forhold til palestinere. Dermed irriterer de Saudi-Arabia, som kan miste motivasjonen til å styre oljeprisen i lys av USAs preferanser. USA kan komme til å bli mer aggressiv i forhold til araberstatene. Israel har spilt på parti med den amerikanske høyresiden når det gjelder å oppfordre til krig mot Irak: et pro-amerikansk styre i Irak vil forsure forholdet mellom Syria og Irak og dermed dempe presset på Israels nordflanke. Israel kan videre påstå at det er en kobling mellom palestinernes terror mot Israel og arabiske gruppers terror mot USA, selv om det faktisk ikke er det.²² I verste fall kan Israels onde sirkler bli til onde sirkler for større deler av det arabiske statssystemet, og i skyggen av slike eskalerende konflikter kan Israel gå enda hardere til verks mot palestinerne.

De internasjonale forholdenes utvikling avhenger av flere faktorer enn bare forholdene mellom USA, Israel og araberlandene, så en kan håpe at verden blir spart for en slik spredning av onde sirkler. Alternativet til «politisk utryddelse» er spillerom for palestinsk statsdannelse og aksept for integrasjon. Dette vil kreve en svekkelse av det sammensatte trusselbildet som nærer Israels sivile militarisme. Israels jødiske borgere må i større grad innse at konflikten kan forsones, framfor alt at den ikke er en fortsettelse av «fortidens jødeforfølgelser». De to trusselbildene – det arabiske og det europeiske – må skilles fra hverandre.

I så måte er prosesser i det israelske sivilsamfunnet av stor betydning: det finnes flere fredsbevegelser. Selv om de fleste israelske jøder aksepterer militærtjenesten, er det en voksende bevegelse for «selektiv militærnekting». Dette vitner om en svekkelse av den sivile militarismen, for her nekter tjenesteppliktige – sågar en gruppe jagerflygere, blant Israels store krigshelter – å avtjene verneplikt i de okkuperte områdene. De nekter å ta del i den politiske utryddelsen som IDF er satt til å gjennomføre der, og for denne sivile ulydigheten kastes de i fengsel og fratras i verste fall velferdsrettigheter. Det finnes også israelske grasrotbevegelser for forsoning med palestinerne, både de som er israelske borgere og de som bor i de okkuperte områdene. Det er dette Israel vi må beundre, ikke det Israel som fraskriver seg ansvaret for det arabiske trusselbildet ved å la det flyte sammen med det europeiske trusselbildet. Det er palestinerne som er ofre nå, ikke staten Israel.

NOTER

- 1) Michael Mann, «The Dark Side of Democracy: The Modern Tradition of Ethnic and Political Cleansing», *New Left Review*, 235, May/June 1999, p. 29-30.
- 2) *Encyclopedia Americana*, 1978, Vol. 16, s. 128 f.
- 3) Gershon Shafir, *Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914*, Berkeley 1996, s. 188.

- 4) Michael Shalev, «Jewish Organized Labor and the Palestinians: A study of State/Society Relations in Israel», i B. Kimmerling, ed., *The Israeli State and Society*, Albany 1989, s. 95.
- 5) Hans Bräker, *Es wird kein Friede sein. Der islamische Orient im Zangenriff von West und Ost*, München 1992, s. 116, s. 85.
- 6) Michael Shalev, «Time for theory», *Israel Studies*, 1:2, 19 96, s. 15 f.
- 7) Martin van Creveld, «Conscription Warfare: the Israeli Experience», i Roland G. Foerster, ed., *Die Wehrpflicht*, München 1994, s. 230.
- 8) Shalev, «Jewish Organized Labor and the Palestinians», s. 102.
- 9) Avi Shlaim, *The Iron Wall*, London 2000, s. 13.
- 10) Jfr. Kimmerlings artikkel i dette nummer av *Vardøger*.
- 11) Baruch Kimmerling, «Patterns of Militarism in Israel», *Archives Europeennes de Sociologie*, 34:2, 1993.
- 12) Yoav Peled, «Ethnic Democracy and the Legal Construction of Citizenship: Arab Citizens of the Jewish State», *American Political Science review*, 86:2, 1
- 13) Dan Horowitz, «The Israeli Defense Forces: A Civilianized Military in a Partially Militarized Society», i R. Kolkowicz & A. Korbonski, eds, *Soldiers, Peasants, and Bureaucrats*, London 1982, s. 84.
- 14) Frank S. Rödiger, «Wehrstruktur und Rekrutierungssysteme — weltweit», i Eckardt Opitz/Frank S. Rödiger, hg., *Allgemeine Wehrpflicht*, Bremen 1994.
- 15) Øystein Noreng, *Olje på bålet*, Oslo 2003, s. 31-2.
- 16) Baruch Kimmerling & Joel Migdal, *The Palestinian People. A History*, Cambridge, Mass. 2003, s. 240 f.
- 17) Shlaim, *The Iron Wall*, op.cit., s. 245.
- 18) Ian Lustick, *Unsettled States, Disputed Lands*, Ithaca 1993, Kimmerling, *The Invention and Decline of Israeliness*, op.cit.
- 19) Uri Davis, *Apartheid Israel*, London 2003, kap. 5.
- 20) Shafir, «Preface» i Shafir, *Land, Labor and the Origins of the Israeli-Palestinian Conflict*, 1995-utgaven.
- 21) Kimmerling, *The Invention and Decline of Israeliness*, op.cit., s. 81.
- 22) Noreng, *Olje på bålet*, op.cit., s. 232.